

TOPONÍMIA MEDIEVAL

Antoni MARGARIT

LA NOVA TOPONÍMIA DEL REPOBLAMENT

Dos fets històrics afebliren la permanència de l'antiga toponímia del nostre país: les massives fugides ocasionades per la invasió sarraïna del segle VIIIè, atesa la gran destrucció soferta per la ciutat de Tarragona, i la política de marca despoblada establerta pels exèrcits del rei Lluís, a l'inici del segle IXè.

Tal afebliment portaria a l'oblit més complet la major part dels topònims del país. Oblit, però, superable per l'existència d'edificacions importants, ja per la seva extensió, ja per la seva qualitat eminent, com foren Tarragona i Centelles, o per obres d'utilitat pública, recordades com "múnia". Així, doncs, s'obrí camí a una nova toponímia: en ella abundaren els *topònims viatgers*, veritables fites de la nostra història d'aquells segles si esbrinem el seu missatge amb un coneixement adequat del seu ús, com ho fem en l'estudi:

LES ARRELS DEL TOPÒNIM BEGUES

Esbrinar els orígens d'un topònim pot obrir-nos camí per conèixer qui podrien ser els fundadors d'un poble. El de Begues el trobem en document de l'any 972, en la forma *Beiges.¹ Per la redacció del document, ja entenem que a Begues, aquell any, hi havia un grup de pagesos que hi posseeixen terres i, fins i tot, que alguns les han comprades, com el mateix matrimoni que signa el document. Per tant, podrem comptar amb una presència consolidada dels dits pagesos.

Per això no ens costarà gaire creure la realitat d'una batalla a Begues datada l'any 898, com ens expliquen uns historiadors sarraïns.² La forma emprada pels dits autors, és "Bighash, en el camí de Barcelona". L'any 897 havia mort el comte Guifred, plantant cara a una ràtzia del rei de Lleida: els que vingueren fins a Begues l'any següent serien els de Tortosa, car un dels historiadors sarraïns que en parlen, també ens diu que en aquell any 898, morí "martir un cabdill tortosí". És possible que l'ebullició bèl·lica dels sarraïns hagués contribuït a intensificar la presència de repobladors, en llocs de la Marca que controlaven el pas dels camins que venien de la Hispània sarraïna. L'escarment de la derrota soferta a Begues i en altres llocs, per-

metria un relaxament de la vigilància, com és pot desprendre del document que ens parla d'aquell any, com "l'any que els barcelonins tornaren a Barcelona".³

Fou precisament a partir de llavors que hom comença a trobar notícies del repoblament dels termes de Cervello, Eramprunyà, Subirats, etc. Punt avançat de tal repoblament, actuant de guaita sobre els camins que venien pel Penedès, el turó de Cantallops, podia haver actuat amb eficàcia amb els seus senyals d'alarma. Quan el comte Sunyer configurà el terme del castell d'Olèrdola. A principis de la desena centúria, Cantallops ja tenia els seus pobladors.⁴

El capdavanter del repoblament al Penedès era el comte Sunyer, a qui corresponien els comtats del Penedès i Manresa, al temps que podia comptar amb les bases econòmiques del seu patrimoni de Solsona. Sunyer comptava, també, amb la col·laboració del seu cosí Sendred de Castellvell, que, des del seu castell de Rosanes, controlava la primera de les demarcacions de la despoblada Marca inferior, seguint els plans establerts per Carlemany i recordats pel rei Carles:⁵ "s'ha de vetllar pel bon estat dels camins i els serveis d'hostals i postes".

Begues era un punt important a controlar, pel camí de Barcelona a Tarragona que hi passava: calien homes decidits que volguessin instal·lar-s'hi, i calia un castell que els permetés resistir els embats, en hores de perill: així s'edificà en terme de "Rosanes" (terra rosada), el castell d'Eramprunyà. I a la seva empara s'hi fincaren homes i famílies vinguts de les terres properes a Solsona, de la Cerdanya, Urgell o Osona, segons ho testifica la toponímia que ens llegaren.

En les nostres recerques per terres pirinenques dintre del que fou comtat de Cerdanya, al Baridà, hi hem localitzat, en document de l'any 1084,⁶ el "coll de Begab": aquest devia ser "el coll de Begues", on segons diu Coll i Alentorn, "tingué lloc l'enfrontament entre Mir de Bearn i el comte d'Urgell", segons document del segle XIV.⁷

El procés d'identificació de l'origen d'un topònim *viatger* exigeix un estudi sobre altres topònims *companys de viatge*. Per això precisem comprovar el possible origen compartit amb d'altres topònims de la rodalia. I certament, en les proximitats de Begues, hi trobem topònims que podien haver acompanyat el d'aquest coll: Sales, Brugués, la Sentiu, Plana Novella, potser tenen els seus respectius orígens en els: Salas del 882 en el Baridà, Bucarense del 899, Sentilies del 840 i Villa Novella del 873, tots en les proximitats de la Seu d'Urgell. I més quan en aquesta última, hi trobem les cases de "Waferi" (de Jafre).⁸

Ampliant el marc de la nostra investigació, veurem com el Baridà, en aquella ocasió, podia haver proveït de repobladors d'altres punts estratègics de la Marca despoblada. Així, dels castells de Sant Martí, Miralles i Cherol, podien provenir els qui consolidaren els termes homònims del Penedès i Conca d'Òdena, on ja consta aquesta presència en documents dels anys 954 i 960.⁹ En l'últim, referit al castell de Roqueta, el comte Borrell el consolida a Isarn, fill de Salla, "perquè el teu pare ja el tenia per aprisió". El tal Salla, fundador del Monestir de Sant Benet de Bages, fill del vescomte Unifred del Conflent, era el qui posseïa el castell d'Oris del comtat d'Osona.

També el topònim Eramprunyà, pot trobar l'origen prop de les terres del Baridà, a la dreta del Segre, on ja en l'acta de consagració de la catedral d'Urgell, es cita la parròquia de "Prulliano" (ara Prullà). Aquest topònim, precedit del terme *era* amb què hom anomenava els planets dalt de les muntanyes, configurarà les diverses versions (Erapruiano, Erapruniano, etc.) amb què el trobem en la documentació que ens ha arribat.¹⁰

L'ESGLÉSIA DE SANT CRISTÒFOL

És en document del 981 que hom ha trobat la cita més antiga de l'església de Sant Cristòfol¹¹ consolidada com a església parroquial fa segles. Però l'origen del topònim, ens permet creure en una major antigor de la dita església, pel lligam devocional dels qui n'havien de fer ús, que podria determinar la seva erecció i titularitat: els vinguts de les proximitats de la Seu d'Urgell.

El 22 de juny del 949, el bisbe Guisat de la Seu d'Urgell procedia a la consagració d'una església prop del Monestir de Santa Cecília d'Elins: per l'impuls dels abats Gulfi i Melandrus i amb la col·laboració dels seus monjos, hom havia pogut reedificar, després de la destrucció soferta en mans dels sarraïns. Era l'església de Sant Cristòfol de Salinovas.¹² Altres dues esglésies dedicades a Sant Cristòfol, trobem en les actes de consagració dels primers segles del repoblament, però aquesta de Salinovas té unes presències, que poden estar relacionades amb el Penedès, i fins i tot amb el terme d'Eramprunyà: els qui signen el document són, Galindo, Bernardus, Wadamirus, Eldemares i Dato.

Dato és el nom d'un repoblador de Sant Esteve de Castellet: el nom d'un dels seus fills, "Dato dit Mauro", quedà documentat com a donador d'un alou al Monestir de Sant Cugat del Vallès, segons ho feia constar el comte Borrell l'any 977; tal propietat sembla correspondre a la citada com a destruïda, en els límits del castell d'Olèrdola, dita l'Alzina.¹³ Wadamir era el nom, no sols d'un dels fills del Dato pare del Plàcid que tenia propietats sobre Viladellops, sinó també d'un dels dos germans que compraren el Castell Extremer l'any 954, i cosins dels Castellvell; i nom també de l'ardiaca de Vic, oncle de Galindo. Aquest, que també figura en el document de Sant Cristòfol de Salinovas, és molt possible que fos el possessor del Castell de Sant Martí del Baridà, repoblador de Sant Martí Sarroca al Penedès, i feudatari del Comte en el Castell d'Eramprunyà, és a dir: l'autor del testament del 981.¹¹ Potser no erraríem gaire si dèiem que podia ser un dels constructors de Sant Cristòfol de Begues.

Per aquells repobladors, enfrontats amb el perill dels islàmics i les seves ràtzies, era important tot allò que els ajudés a mantenir la seva fe cristiana, en la qual trobaven els arguments per no acovardir-se. Per això volien els seus llocs de pregària, i edificaven les esglésioles on poder-se trobar en la pregària, que els enfortia i agermanava. És natural que en l'edificació de les dites esglésies, escollissin aquelles devocions que havien viscut en els llocs d'origen. Per això, ens ajuda a entendre els lligams amb les rodalies de la Seu d'Urgell, la coincidència en els titulars de les esglésies antigues que envolten Begues: Sant Miquel d'Eramprunyà, Santa Eulàlia, Sant Joan d'Olesa, Sant Martí de Torrelles, Sant Climent de Llobregat, Santa Colo-

ma, Santa Magdalena de Brugués, Sant Vicenç dels Horts, Sant Esteve de Cervelló, Sant Andreu de la Barca, que recorden d'altres esglésies documentades prop de la Seu d'Urgell, a finals del segle novè.¹⁴

ORIGEN DELS NOUS TOPÒNIMS

Els nous topònims medievals no eren fruit d'un atzar, sinó conseqüència de la manera d'organitzar-se aquella societat, no capitalista sinó patrimonial. En realitat, els qui posseïen unes terres les tenien en usdefruit i sols les podien transferir a membres de la pròpia família (els anomenats hereus) a la qual pertanyia la titularitat bàsica de les dites terres. Ningú no podia comprar o retenir unes terres si no era membre de la dita família a qui les terres corresponien. Per això, Adelaida e Moncada viuda de Guillem, com a tal, comprà unes terres en terme de Moncada; però determinà casar-se de nou amb Bernat, el seu segon marit poc després d'aquelles compres, i la trobem venent allò que havia comprat, però identificant-se com a Adelaida filla de Senegundis, la seva identificació de soltera.

Així hom pot entendre com resultava important pels hereus poder identificar les propietats familiars a qualsevol lloc on fossin: els grans topònims repetits en diversos llocs facilitaven aquesta feina d'identificació, mentre els topònims menors ajudarien la distribució interfamiliar de les propietats patrimonials.

Guitard, un dels fills de Sendred de Castellvell, en el seu testament, deixa a la germana Guinedel, "el lloc de Barberà": seria el documentat com a "Vil·la de Barberà" en terres d'Osona, en les confrontacions d'unes terres del terme de Sant Llorenç, que sembla coincidir amb les que tenia Guitard, i no pas massa lluny d'altra propietat dita Cherol.

La germana, i a la seva descendència, la trobem a Barberà del Vallès. Una filla d'aquesta, Maria Montell, casada amb Wadall, exbisbe intrús de Vic, té la propietat dita la Barberana, al Penedès, propera a la Granada i dintre els àmbits de les propietats de Mager i d'Algòncia, dos altres fills de Sendred.

Una altra Guinedel, filla de Maria i Wadall, està fincada a l'Avellà del terme d'Avinyonet, on els descendents de Mager tenen les seves propietats. Wadall pren part en la recuperació del castell de Clariana, i el Monestir de Sant Cugat, possessor de la meitat del dit castell, li estableix: Així obre camí a la seva família vers l'Anoia i la Conca de Barberà, on mantindrien els drets sobre el "Campus Barberano" adquirits per la família quan foren aixecats els castells de la contornada. I els trobem presents a S'Avellà de la Conca. Prop, el lloc de Montragull, ens diu que amb ells vindrien alguns de la masia penedesenca veïna del citat Avellà.

Un dels Avellà s'havia emmullerat amb una Vilanova, família present al Penedès i al Baix Llobregat. Un germà de la dita muller, clergue de Pinós, donà a un fill d'ella les terres que tenia en les proximitats de Prades. El jove deixà de dir-se Avellà per dir-se Vilanova, com a hereu del seu oncle i aquest nom quedà integrat en la toponímia, com Vilanova de Prades. Uns anys després el metge del senyor Rei, el cèlebre Arnau de Vilanova, rebé del Rei "pels seus serveis" el castell d'Ollers de la

Conca de Barberà, prop dels seus familiars, ja que també ell, nascut a València, era descendent dels Vilanova penedesencs, que s'havien establert a Vilanova de Carbo- nera de les terres valencianes.

NOTES

1. J. RIUS I SERRA: *Cartulario de Sant Cugat...* (C.S.C.) n. 99: "...in locum que dicunt Beiges".
2. R. D'ABADAL: *Els primers comtes catalans* p. 208: "Ibn al-Faradi i Ibn al Abbar parlen incidentalment d'una batalla que tingué lloc en 898 a Bighash, en el camí de Barcelona, entre els cristians i una partida de musulmans;...".
3. A.C.C.B.: *Libri Antiquitatum I*, n. 1 "post reversiones Barchinonensium".
4. *Ibid.* IV, n. 278: "...va per la font que està en els termes de Subirats i Cantallops..." Si la font prestava servei als qui estaven fincats a Cantallops, quan hom marcà el terme d'Olèrdola, en temps del comte Sunyer, podem sospitar que s'hi degueren establir amb anterioritat.
5. J.M.ª FONT I RIU: *Cartas de población...* doc. n. 1 "...paratas faciant et subvectionem eorum veredos donen...".
6. C. BARAUD: *Els documents ...de l'Arxiu Capitular... en Urgellia VII*, d. n. 989.
7. S. MISSER: *Olesa de Bonesvalls* p. 52. Referent a l'enfrontament del Comte d'Urgell en terres pirenenques, amb els qui pretenien les possessions dels Castellvell, vegi's el llibre de PEDEMONTE *Notes per la història de la Baronia de Castellvell...* p. 338.
8. *Veure Urgellia II*, p. 38 n. 26; p. 41 n. 30; III, p. 177 n. 1; C. BARAUD: *El Monestir de Sant Andreu de Trespunts* p. 250 n. 2.
9. A.C.A. Berenguer Ramon I, carp. B, perg. 56; A. ALTISENT *Diplomatari de Santa Maria de Poblet* doc. n. 1. *Veure Gran Geografia Comarcal de Catalunya XV*, p. 344.
10. *Urgellia I*, p. 51. BALARI *Origenes històricas de Cataluña* p. 73.
11. C.S.C. n. 136.
12. *Urgellia I*, p. 89.
13. C.S.C. n. 126. A.C.C.B. L. An. IV, n. 278 "...ad ipsa olcina qui fuit"; també el topònim "Elcina" el trobem prop de la Seu d'Urgell. *Urgellia IV*, p. 154.
14. *Citarem*: St. Esteve a Elins (839), St. Andreu a Grèixer (871), Sta. Eulàlia a Lavancia (849), St. Vicenç a Corbera (899), Sta. Coloma a Ortones (941), St. Climent a Ardèvol (890) i al Monestir de Codinet (840), St. Martí a Saldes (857), St. Joan a Montdam (922), St. Miquel a Pontes (940). Noteu dos topònims ara citats, també presents prop de Begues: Corbera i Ortones (els Horts).